

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Institutionem et Educationem Pertinentia II (2010)

Jan Krukowski

Historia oświaty i wychowania w strukturze organizacyjnej, badawczej i dydaktycznej krakowskiej uczelni pedagogicznej

Wstęp

Z rewolucją oświatową XVIII w. związać trzeba początki historii wychowania jako gałęzi wiedzy¹. Najwcześniej zaczęto badać historię myśli pedagogicznej, bo doktryny pedagogiczne rozwijały się najczęściej w ścisłym związku z rozwojem myśli filozoficznej. Historia szkolnictwa i oświaty przedmiotem badań stała się w XIX w. pod wpływem tendencji badawczych pozytywizmu i rozwoju nauk przyrodniczych. Zaczęto poszukiwać i gromadzić materiały i dokumenty dotyczące ewolucji szkolnictwa w poszczególnych okresach i różnych krajach, tak powstały pierwsze zarysy dziejów szkolnictwa. Metodę badań historycznych wypracowali Niemcy, dużą wagę przywiązywali do gromadzenia i zabezpieczenia bazy źródłowej, do publikacji źródeł do dziejów oświaty. Przez pokazywanie rodzimej tradycji oświatowej kształtowali tożsamość narodową, patriotyczne postawy nauczycieli, którzy przez społeczeństwo niemieckie zostali uznani za wychowawców narodu, np. Adolf Diesterweg.

¹ O narodzinach historii wychowania, jej rozwoju, wypowiedziało się w Polsce wiele osób, nie sposób wymienić wszystkie publikacje, dlatego przytoczę te, które zawierają istotne ustalenia. S. Łempicki, *Potrzeby historii oświaty, szkolnictwa i wychowania w Polsce*, Warszawa 1928; S. Kot, *Rozwój i zadania historii wychowania*, [w:] idem, *Historia wychowania. Zarys podręcznikowy*, Lwów 1934, s. 7–23; H. Barycz, *Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce*, Kraków 1949; S. Wołoszyn, *Historia wychowania jako nauka i jako przedmiot kształcenia pedagogicznego*, [w:] idem, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964, s. 7–30; K. Mrozowska, *Rola historii wychowania w kształceniu pedagogicznym. Przeszłość, stan obecny i postulaty*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” PAN-Oddział w Krakowie 1971, t. 12, s. 3–42; C. Majorek, *Przewyciężenie diaspory: współczesne tendencje w rozwoju historii wychowania*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Pedagogiczne” 1987, z. 6, s. 177–190; I. Szybiak, *Aktualna sytuacja w nauczaniu historii wychowania w Polsce*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 205–211; J. Dybiec, C. Majorek, *Współczesne koncepcje historii wychowania jako nauki*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 141–154; C. Majorek, *Głosa do rozważań o historii wychowania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1993, nr 2, s. 111–124; S. Michalski, *Geneza i rozwój historii wychowania*, [w:] *Nauki pedagogiczne w Polsce. Tradycje. Współczesność. Przyszłość*, pod red. S. Michalskiego, R. Ossowskiego, Bydgoszcz 1994, s. 19–50; J. Dybiec, *Historia wychowania w postmodernistycznym świecie*, [w:] *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycje i współczesność, teoria i praktyka*, pod red. T. Gumuły, S. Majewskiego, Kielce 2005, s. 19–26.

Z tych to przyczyn pedagogika i historia wychowania uzyskały wysoką rangę w zakładach kształcenia nauczycieli.

Pierwsze w dziejach szkolnictwa seminaria nauczycielskie wprowadzili w XVI w. jezuita, a motywem była troska o gruntowne przygotowanie nauczycieli jezuickich². O roli nauczania i nauczycieli w szkole tak wyraził się w 1576 r. Jan Bonifacio, jezuita: „Wszystko zależy od profesora”³. Rozwój seminariów nauczycielskich wiąże się z XVIII w., dotyczy on tak Europy, jak i Polski. Do przygotowania zawodowego nauczycieli weszło zapoznawanie ich z poglądami najwybitniejszych filozofów i równocześnie pedagogów, a więc z tym, co wchodzi w zakres historii wychowania.

Historii wychowania jako przedmiotu nauczania w zakładach kształcenia nauczycieli i niezbędnego elementu w ich przygotowaniu zawodowym domagano się w Polsce już w drugiej połowie XVIII w. O pedagogiczne przygotowanie nauczycieli pijarskich zatroszczył się Stanisław Konarski, w 216 punkcie ustaw dla profesorów oraz kursów retoryki, filozofii i teologii, na które przeznaczono kolegia pijarskie w Rzeszowie i Międzyrzeczu, napisał⁴:

A teraz w jaki sposób należy uczyć naszych młodych zakonników samej sztuki nauczania, bo to rzecz daleko trudniejsza. Profesor powinien przede wszystkim odczytywać i objaśniać młodym zakonnikom od początku do końca nader użyteczne i w tym celu napisane dzieło, ujęte w formę *Ustaw wizytacji apostolskiej*... Po skończeniu czytania tych *Ustaw* czas, który pozostaje do końca roku, należy wypełnić objaśnianiem znakomitej książki Rollina o metodzie nauczania we wszystkich klasach od najniższych począwszy⁵ albo też książki pod tytułem: *Sztuka wychowania szlacheckiej młodzieży*⁶, książki Locke’a⁷ lub Juwencjusza *O sposobie nauczania i uczenia się*⁸.

Dzięki tym lekturom kandydaci na nauczycieli pijarskich poznawali dokładnie najbardziej postępowy dorobek pedagogiczny owych czasów. Grzegorz Piramowicz w *Powinnościach nauczyciela* (1787 r.) nakazywał nauczycielowi czytać i rozważać „Książki dobre o sposobach wychowania i uczenia”⁹. Burgund w czasach Księstwa Warszawskiego w projekcie urządzenia seminariów nauczycielskich postulował uwzględnienie przy nauce metodyki elementów historycznych, rysu historycznego

² L. Piechnik, *Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI*, „Nasza Przyszłość” 1959, nr 10, s. 159–175.

³ Cyt. za: B. Natoński, *Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, pod red. J. Paszendy, Kraków 1994, s. 56.

⁴ S. Konarski, *Pisma pedagogiczne*, oprac. Ł. Kurdybacha, Wrocław 1959, s. 85.

⁵ Karol Rollin (1681–1741), historyk i pedagog francuski, rektor Uniwersytetu Paryskiego, autor *Traité des études*.

⁶ Nie znamy autora tej książki.

⁷ John Locke (1632–1704) napisał m.in. *Mysli o wychowaniu*.

⁸ Józef Jouvancy (zm. 1720), jezuita francuski, autor *Ratio discendi et docendi*, Paris 1725.

⁹ G. Piramowicz, *Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów*, oprac. K. Mrozowska, Wrocław 1959, s. 11.

poczynając od J.A. Komeńskiego a kończąc na Ludwiku Olivierze¹⁰. Po raz pierwszy uzasadnił potrzebę i doniosłą rolę historii wychowania w wykształceniu pedagogicznym Ewaryst Estkowski. Według niego w trzyletnim seminarium nauczycielskim „Nie potrzeba więcej jak dwóch godzin na tydzień przez jeden rok...”¹¹.

W trzyletnich galicyjskich seminariach nauczycielskich historia wychowania występowała na kursie II, w czteroletnich na kursie IV. Kandydaci mieli być zaznajomieni z najwybitniejszymi przedstawicielami myśli pedagogicznej oraz z najważniejszymi osiągnięciami szkolnictwa ludowego¹².

Rola historii wychowania w kształceniu nauczycieli w Polsce została ugruntowana w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Przyczyniły się do tego w znacznej mierze podręczniki historii wychowania Stanisława Kota oraz wydane do tych podręczników przez tegoż uczonego źródła wraz z albumem ilustracji.

Od czasów Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie kształcono lub podejmowano próby założenia szkoły wyższej pedagogicznej przygotowującej nauczycieli i pedagogów¹³. W 1913 r. w Krakowie prowadzono intensywne prace nad utworzeniem w tym mieście Polskiego Instytutu Pedagogicznego, dla którego użyto też drugiej nazwy Wyższa Szkoła Pedagogiczna¹⁴. Za utworzeniem uczelni pedagogicznej nienauczyielskiej w Krakowie przemawiało to, że w dwóch polskich uniwersytetach, które miały przygotowywać nauczycieli wychowawców, nie było katedr pedagogiki, a przedmiot ten był nauczany łącznie z filozofią¹⁵. Inaczej traktowano pedagogikę za granicą, gdzie były samodzielne wydziały pedagogiczne, np. w Brukseli, bądź samodzielne uczelnie, np. w Brukseli, Lipsku, Genewie, Budapeszcie, Petersburgu. Trzyletnia, sześćsemestralna uczelnia krakowska miała kształcić pedagogów, nie było w niej przedmiotów ogólnokształcących, ale m.in. przedmioty dotyczące metodyk i technik nauczania i wychowania oraz ich historii. Uznano więc, że nie można dobrze wykształcić pedagoga, jeżeli nie posiada wiedzy z historii nauczania i wychowania. W Komitecie Wykonawczym Polskiego Instytutu Pedagogicznego był Henryk Rowid¹⁶. On to po zakończeniu I wojny światowej zabiegał o utworzenie dwuletniego studium dla absolwentów szkół średnich. Polskim władzom oświatowym proponowano utworzenie zakładu pod nazwą Akademia Pedagogiczna, Studium Pedagogiczne, Instytut Pedagogiczny, Pedagogium. W Krakowie w 1928 r. utworzono dwuletnie Pedagogium. Studenci wszystkich działów studiów uczyli

¹⁰ *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807–1812*, zebrał Z. Kukulski, Lublin 1931, s. 232–233.

¹¹ W artykule *Czy potrzeba uczyć historii pedagogiki po seminariach?*, „Szkoła Polska” 1849, [w:] *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, wybrał S. Wołoszyn, t. II, Warszawa 1965, s. 413.

¹² Cz. Majorek, *System kształcenia nauczycieli ludowych w Galicji doby autonomicznej (1871–1914)*, Wrocław 1971, s. 88–94.

¹³ K. Mrozowska, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Wrocław 1956.

¹⁴ J.W. Dawid, *Pisma pedagogiczne*, oprac. R. Wroczyński, Wrocław 1961, s. 150–160.

¹⁵ Katedra Pedagogiki w UJ powstała w 1925 r., kierownikiem został Zygmunt Mysłowski.

¹⁶ A. Szumski, *W walce o postępową szkołę. Rzecz o Henryku Rowidzie*, Warszawa 1977.

się przez dwa lata po dwie godziny w tygodniu historii wychowania¹⁷. Krakowskie Pedagogium przetrwało do 1946 r.

I

W 1946 r. Pedagogia w Gdańsku, Krakowie i Łodzi zostały przekształcone w Państwowe Wyższe Szkoły Pedagogiczne, które miały przygotowywać zawodowo na poziomie wyższym nauczycieli szkół powszechnych – od 1948 r. podstawowych; nieakademicka, od 1954 r. akademicka Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie kształciła też nauczycieli dla szkół średnich. Z przygotowaniem przedmiotowym łączyła przygotowanie pedagogiczne, w programie studiów należne miejsce na wszystkich specjalnościach miała historia wychowania, gdyż od roku akademickiego 1948/49 w planach i programach studiów na poszczególnych kierunkach pierwszeństwo dawano przedmiotom pedagogicznym. Istotne znaczenie miało i to, że Ministerstwo Oświaty pozostawiło uczelni dość dużą samodzielność, nie ingerując na ogół w szczegółowe sprawy programowe. Znaczenie miało i to, że dyrektorami, od 1949/50 rektorami uczelni byli psycholog (Stefan Szuman), a potem pedagog (Zygmunt Mysłakowski), że zwrócono uwagę na metodyki przedmiotowe, które rozwijali wysokiej jakości nauczyciele praktycy, zatrudniani później na etatach WSP¹⁸. Pierwszymi wykładowcami historii wychowania zostali pracownicy Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Wanda Bobkowska w latach 1946–1948 i doc. dr Józef Skoczek w latach 1949–1952¹⁹. Od 1951 r. na godzinach zleconych do nauczania tego przedmiotu zatrudniono dr Ignacego Zarębskiego.

Etatowi historycy wychowania zatrudniani byli w istniejącej od 1 stycznia 1953 r. Katedrze Historii Polski, której kierownikiem od 1 października 1955 r. był doc., od 1964 r. prof. dr Ignacy Zarębski, wychowanek Stanisława Kota²⁰. Wychowankiem I. Zarębskiego jest prof. dr hab. Zygmunt Ruta, którego Mistrz zatrudnił w Katedrze w 1959 r.²¹ Od 1 lipca 1961 r. podjął pracę w Katedrze na stanowisku starszego wykładowcy dr Wincenty Spiechowicz, który ukończył w UJ studia pedagogiczne, a pracę doktorską z historii wychowania przygotował pod kierunkiem prof. Stanisława Kota. Rozprawę doktorską złożył w maju 1939 r., ale nie było mu dane jej obronić w 1939 r., obrona miała miejsce 14 grudnia 1945 r.,

¹⁷ Państwowe Pedagogium w Krakowie 1919–1936. Organizacja i program nauki, Kraków 1936, s. 44–48.

¹⁸ J. Garbacik, Z. Tabaka, *Z dziejów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (1946–1956)*, [w:] *Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie 1946–1956. Zbiór rozpraw i artykułów*, Kraków 1957, s. 11–56.

¹⁹ Ibidem, s. 47, 50; W. Szulakiewicz, *Bobkowska Wanda Cecylia*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, pod red. A. Meissnera i W. Szulakiewicz, Toruń 2008, s. 106–109; eadem, *Skoczek Józef Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, s. 733–737.

²⁰ J. Krukowski, *Pamięci Ignacego Zarębskiego*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne VII” 1974, z. 52, s. 304–307.

²¹ J. Krukowski, Cz. Majorek, *Zygmunt Ruta historyk wychowania i nauczyciel nauczycieli*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania IV” 1994, z. 174, s. 7–15.

a promotorem z urzędu był Jan Dąbrowski²². Do nauczania m.in. historii wychowania został zatrudniony w 1966 r. wychowanek I. Zarębskiego Jan Krukowski²³. Czterej pracownicy Katedry Historii Polski nauczali historii wychowania na wszystkich kierunkach studiów dziennych, wieczorowych i zaocznych.

Zapotrzebowanie na historyków wychowania wzrosło po uruchomieniu w roku akademickim 1958/59 studiów wieczorowych, w roku akademickim 1959/60 studiów zaocznych z pedagogiki, w 1964/65 studiów zaocznych w zakresie pedagogiki specjalnej, a w 1969/70 dziennych studiów z pedagogiki²⁴. Rozwój studiów pedagogicznych będzie w przyszłości miał wpływ na organizacyjne usytuowanie historii oświaty i wychowania w uczelni.

Na dwa elementy trzeba zwrócić uwagę. Historycy wychowania, za wyjątkiem W. Spiechowicza, ukończyli studia historyczne, posiadali doświadczenie pedagogiczne, zainteresowania naukowe ukierunkowali na dzieje myśli i praktyki pedagogicznej, na dzieje oświaty i szkolnictwa. Organizacyjnie przypisani byli do Katedry Historii Polski. Coraz więcej dydaktyki wykonywali na kierunkach pedagogicznych. Z rozwojem studiów pedagogicznych postępowało tworzenie nowych katedr i zakładów pedagogicznych, wreszcie w 1969 r. Instytutu Nauk Pedagogicznych²⁵. Poza Instytutem znaleźli się historycy wychowania, którzy odgrywali poważną rolę w kształceniu pedagogów, należąc do Instytutu mogli wzmocnić go kadrowo, a więc rozpoczęły się zabiegi o ich przejęcie.

Lata 1972–1976 to ważny okres w rozwoju historii wychowania w Instytucie Historii, który powstał 1 grudnia 1971 r. Początkowo nie uregulowano przynależności do Instytutu Zakładu Historii Oświaty i Wychowania, o który zabiegał Instytut Nauk Pedagogicznych. Dyrekcja Instytutu Historii wystosowała w tej sprawie memoriał do władz ministerialnych, które zadecydowały w styczniu 1972 r., że Zakład Historii Oświaty i Wychowania będzie w strukturze Instytutu Historii²⁶. Utworzenie tego Zakładu wynikało z roli, jaką historia oświaty i wychowania jako dyscyplina naukowa i przedmiot nauczania zyskały w systemie kształcenia nauczycieli²⁷. Powstała szansa kierowania i wpływania na dobór i tematykę prac naukowych, w tym magisterskich, z historii oświaty i wychowania w uczelni. Kierownikiem Zakładu został prof. I. Zarębski, członkami doc. dr Feliks Kiryk, dr Zygmunt Ruta, dr Wincenty Spiechowicz, mgr Jan Krukowski. W roku akad. 1972/73 do Zakładu przeszedł dr Czesław Majorek, absolwent pedagogiki i historii, zatrudniony wcześniej

²² Archiwum Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Teczka osobowa dr. Wincentego Spiechowicza, sygn. Arch. K–34/18; J. Krukowski, *Spiechowicz Wincenty*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, s. 775–778.

²³ F. Kiryk, H. Żaliński, *Instytut Historii*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981*, pod red. Z. Ruty, Kraków 1981, s. 124.

²⁴ D. Knapik, E. Szewczyk, *Instytut Nauk Pedagogicznych*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*, s. 146–171.

²⁵ Był to pierwszy Instytut utworzony w Wydziale Filologiczno-Historycznym, ibidem, s. 150.

²⁶ *Kronika naukowa za lata 1971/72 i 1972/73*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne VII” 1974, z. 52, s. 298–299.

²⁷ Zob. m.in. *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, pod red. J. Jarowieckiego, B. Noweckiego, Z. Ruty, Kraków 1983.

w Zakładzie Dydaktyki Historii i Wychowania Obywatelskiego. Na etacie starszego asystenta zatrudniono w 1974 r. mgr Wacława Marmona, a w 1975 r. do Zakładu przyszli: dr Wacława Szelińska, mgr Andrzej Kliś, mgr Jan Kowalczyk i na staż mgr Marian Fortuna. Tylko J. Kowalczyk ukończył seminarium magisterskie prof. Ignacego Zarębskiego, W. Marmon i A. Kliś wykonali prace magisterskie z dydaktyki historii. W 1972 r. osiągnął wiek emerytalny W. Spiechowicz i przeszedł na emeryturę, a 18 lipca 1974 r. zmarł prof. I. Zarębski. Kierownikiem Zakładu został Zygmunt Ruta. Zakład wzmocnił się też naukowo, w 1975 r. habilitował się Cz. Majorek, a doktoryzował J. Krukowski²⁸.

Podane fakty jednoznacznie wskazują, że Zakład mimo wielkiej straty, jaką była śmierć I. Zarębskiego, rozwijał się naukowo i organizacyjnie, że przygotowany został do prowadzenia badań z zakresu teorii i praktyki edukacyjnej od średniowiecza po pierwszą połowę XX w., a potwierdziły to późniejsze habilitacje, doktoraty i publikacje członków rozbitego Zakładu. Nie udało się pozyskać do pracy w Zakładzie młodego absolwenta pedagogiki, który mógłby prowadzić intensywne badania z zakresu najnowszej myśli pedagogicznej.

Rozwijający się osobowo, dydaktycznie i naukowo Zakład Historii Oświaty i Wychowania został częściowo rozbity w 1976 r. O tym wydarzeniu Danuta Knapik i Emil Szewczyk, autorzy opracowania na temat Instytutu Nauk Pedagogicznych, zamieszczonego w publikacji *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981* pod red. Zygmunta Ruty (Kraków 1981), s. 153 napisali:

W związku z wyraźnym zmniejszeniem zadań dydaktycznych w Instytucie Historii (obniżenie limitów przyjęć na I rok historii) nastąpiły w nim zmiany organizacyjne i personalne. Ponieważ pracownicy Zakładu Historii Oświaty i Wychowania realizowali pensum dydaktyczne głównie na kierunkach pedagogicznych, zaszła potrzeba przeniesienia tego Zakładu do Instytutu Nauk Pedagogicznych. Jednakże ani Dyrekcja Instytutu Historii, która traktowała ten Zakład jako integralną część Instytutu rozbudowując go w sposób planowy pod względem kadrowym, ani Dyrekcja Instytutu Nauk Pedagogicznych nie zapewniały wszystkim członkom Zakładu pełnych etatów w nowym miejscu pracy. W tej sytuacji przeniesienie Zakładu Historii Oświaty i Wychowania do Instytutu Nauk Pedagogicznych z dniem 1 lipca 1976 r. spowodowało zmniejszenie składu osobowego Zakładu z siedmiu do pięciu pracowników.

Feliks Kiryk i Henryk Żaliński, którzy opisali we wspomnianym wydawnictwie dzieje Instytutu Historii, ograniczyli się do dwóch zdań:

Zakład ten został przeniesiony w r. akad. 1976/77 do Instytutu Nauk Pedagogicznych. W końcu omawianego okresu wreszcie został przesunięty do Instytutu Nauk Pedagogicznych cały Zakład Historii Oświaty i Wychowania, obejmujący docenta etatowego (po habilitacji), dwu doktorów oraz trzech magistrów²⁹.

²⁸ *Kronika naukowa Instytutu Historii za lata 1973/74 i 1974/75*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne VIII” 1977, z. 59, s. 422–423.

²⁹ F. Kiryk, H. Żaliński, op. cit., s. 126, 131–132. Kopia „Protokół z posiedzenia Kolegiów Instytutów Historii i Nauk Pedagogicznych w sprawie przekazania Zakładu Historii Oświaty i Wychowania, odbytego dnia 28 czerwca 1979”, w prywatnym archiwum J. Krukowskiego.

Autorzy ci to ważne dla historyków wychowania wydarzenie nazywali przesunięciem, a nie rozbięciem, mimo że zdawali sobie sprawę, iż było to rozbięcie, czemu dali wyraz charakteryzując dorobek naukowy historyków wychowania:

Powstanie Zakładu Historii Oświaty i Wychowania w ramach Instytutu Historii umożliwiło określenie szerszego programu badań nad problematyką dziejów oświaty, szkolnictwa i wychowania, który wpływał w dużym stopniu z inspiracji prof. I. Zarębskiego, jak też z zainteresowań historią regionalną większości członków tego Zakładu. Nie udało się jednak generalnie wprowadzić tych zamierzeń w życie, ponieważ na przeszkodzie stanęła najpierw choroba, a potem śmierć prof. Zarębskiego oraz przejście na emeryturę dra W. Spiechowicza, a kiedy dokonano rekonstrukcji kadry – przesunięto ten Zakład do Instytutu Nauk Pedagogicznych. Mimo tego na koncie pracowników tego Zakładu widnieje doktorat J. Krukowskiego (1975) oraz habilitacja Cz. Majorka (1975)³⁰.

A więc nie było to przesunięcie, ale rozbięcie, bo do Instytutu Nauk Pedagogicznych przeszło tylko pięciu, a nie, jak podali to historycy, sześciu pracowników: doc. dr hab. Cz. Majorek, doc. dr Z. Ruta, który habilitował się w 1979 r., dr J. Krukowski, mgr W. Marmon, mgr A. Kliś. Nie został zatrudniony mgr J. Kowalczyk, a dr W. Szelińska przeszła w 1979 r. do Zakładu Bibliotekoznawstwa. Na pewno Instytut Nauk Pedagogicznych wzmocnił się kadrowo. W Uniwersytecie Jagiellońskim Zakład Historii Oświaty i Kultury znajdował się i znajduje w Instytucie Historii, nie przeszkadza to w niczym prowadzić pracownikom tego Zakładu zajęć z historii wychowania w Instytucie Pedagogiki. Zakład Historii Oświaty i Wychowania został rozbitý i przeniesiony do Instytutu Nauk Pedagogicznych z powodów politycznych i ambicjonalnych. W Zakładzie Historii Oświaty i Wychowania uprawiano także badania z dydaktyki historii, prowadził je doc. dr Czesław Majorek, mgr W. Marmon, pracę magisterską z dydaktyki historii napisał A. Kliś, a więc w naturalny sposób konkurowano z Zakładem Dydaktyki Historii i Wychowania Obywatelskiego, którego kierownik prof. Tadeusz Słowikowski miał w 1977 r. przejść na emeryturę³¹ i kierownictwo powinno dostać się doc. Cz. Majorkowi. Doc. Cz. Majorek, kierownik Zakładu Historii Oświaty i Wychowania w latach 1976–1978, objął stanowisko dyrektora Instytutu Nauk Pedagogicznych. Kierownictwo Zakładu ponownie objął Z. Ruta. Po wielu latach należało ujawnić kręte drogi przenoszenia Zakładu Historii Oświaty i Wychowania do Instytutu Nauk Pedagogicznych.

W Instytucie Nauk Pedagogicznych Zakład działał do 1982 r., do rozwiązania Instytutu. W latach 1978–1981 dyrektorem Instytutu był doc. dr hab. Cz. Majorek. 1 stycznia 1982 r. przekształcono Zakład w Katedrę Historii Oświaty i Wychowania, która działała w strukturze Wydziału Humanistycznego, a od 1992 r., tj. od utworzenia Wydziału Pedagogicznego, znalazła się w jego składzie jako samodzielna jednostka naukowa i dydaktyczna. Powiększyła się ilościowo i naukowo: od 1 października 1982 r. został zatrudniony mgr Jan Ryś, a od 1 października 1987 r. mgr Ryszard Ślęczka, obaj absolwenci historii WSP w Krakowie. W dniu

³⁰ Ibidem, s. 134–135.

³¹ J. Ryś, *Słowikowski Tadeusz*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, s. 739–743.

1 października 2005 r. podjęła pracę mgr Anna Przybysz, absolwentka pedagogiki w Akademii Pedagogicznej w Krakowie i socjologii w Uniwersytecie Jagiellońskim. Rozwój naukowy to doktoraty W. Marmona w 1982 r., A. Klisia w 1984 r., J. Rysia w 1991 r., R. Ślęczki w 2000 r. Kolokwium habilitacyjne złożyli: 24 listopada 1995 r. W. Marmon, a 12 kwietnia 2002 r. J. Krukowski. W 1986 r. tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych uzyskali Z. Ruta i Cz. Majorek. Na godzinach zleconych lub w ramach ½ etatu w Katedrze pracował dr Wojciech Skołuba. Kierownikiem Katedry w latach 1997–2000 był prof. AP dr hab. W. Marmon³², od 2000 r. funkcję tę sprawuje dr J. Ryś.

Przejęcie do Instytutu Nauk Pedagogicznych, a następnie do Wydziału Pedagogicznego skutkowało też rozszerzeniem przedmiotów studiów realizowanych przez nauczycieli akademickich z Katedry. Doszły więc: pedagogika porównawcza systemów oświatowych, pedagogika porównawcza, historia kształcenia specjalnego, edukacja europejska, programy edukacyjne Unii Europejskiej, współczesne kierunki w pedagogice, historia kultury fizycznej i sportu.

Dzięki aktywności nauczycieli akademickich Katedry zyskała ona ważną pozycję w kraju. Na międzynarodowe „salony” wprowadził Katedrę prof. Cz. Majorek, stając się wyjątkowo wysoko cenionym uczonym z trzech zakresów: historii edukacji, dydaktyki historii, pedagogiki, głównie pedagogiki porównawczej. Miał on chęć i odwagę promować, wprowadzać na międzynarodowe forum współpracowników z Katedry, namawiać ich do uczestniczenia w europejskich i międzynarodowych organizacjach naukowych. To dzięki Cz. Majorce Katedra otrzymała prawo zorganizowania 18 International Standing Conference for the History of Education (ISCHE) w dniach 6–9 sierpnia 1996 r. na temat: *Szkolnictwo w zmieniających się społeczeństwach. Badania historyczne i porównawcze (ok. 1750 do 1996)*³³. Wśród wielu przedsięwzięć organizatorów tej konferencji jedno w postaci Ogólnopolskiego Konkursu Prac Magisterskich z Historii Edukacji. Nagroda im. Profesora Czesława Majorca zyskało wysoką wartość w środowisku historyków wychowania, historyków, pedagogów³⁴.

Od 2000 r. zmienia się silna pozycja Katedry, 24 stycznia 2000 r. zmarł prof. AP dr hab. Waław Marmon³⁵, a 29 września 2002 r. prof. zw. dr hab. Cz. Majorek³⁶. Na emeryturę przeszedł prof. zw. dr hab. Z. Ruta, do 1997 r. kierownik Katedry.

³² Z. Ruta, *Katedra Historii Oświaty i Wychowania*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1982–1996*, pod red. Z. Ruty, Kraków 1996, s. 167–169. Ustalenia autora opracowania.

³³ J. Krukowski, *Szkolnictwo w zmieniających się społeczeństwach. Badania historyczne i porównawcze (ok. 1750–1956). XVIII Międzynarodowa Stała Konferencja Historia Wychowania*, „Rocznik Pedagogiczny” 1997, t. 20, s. 71–80.

³⁴ R. Ślęczka, *Ogólnopolski Konkurs Prac Magisterskich z Historii Edukacji im. Profesora Czesława Majorca*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Institutionem et Educationem Pertinentia I” 2005, z. 29, s. 176–178.

³⁵ J. Ryś, *Marmon Waław Jan*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, s. 558–561.

³⁶ Z. Ruta, *Majorek Czesław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, s. 527–535.

II

Przedstawione tu fakty z dziejów historii wychowania w krakowskiej uczelni pedagogicznej jednoznacznie potwierdzają, że uprawiano i historyczną, i pedagogiczną historię wychowania. W gronie historyków wychowania byli absolwenci historii i pedagogiki (W. Spiechowicz, Cz. Majorek).

Historia wychowania jako dyscyplina naukowa ma ścisły związek z nauką o wychowaniu człowieka czyli z pedagogiką. Jeszcze w pierwszej połowie XIX w. używano terminów historia pedagogiki, Geschichte der Pädagogik, rzadko Geschichte der Erziehung. Stosunkowo późno utrwalił się termin historia wychowania, Geschichte der Erziehung. Pedagodzy w strukturze pedagogiki wyróżniają historię wychowania jako subdyscyplinę pedagogiki, rzadko zaliczają ją do nauk z pedagogiką współdziałających.

Pedagog pragnie poznać szczególnie genezę i funkcję społeczną zjawisk oświatowych i poglądów pedagogicznych, pragnie te zjawiska i poglądy wartościować, oceniać, móc sobie zdawać sprawę z tego, czy i na ile były one słuszne, postępowe, czy i o ile są żywe. Pedagoga interesują geneza i funkcja społeczna zjawisk oświatowych i idei pedagogicznych. Pedagoga nie wszystko interesuje, z reguły przyjmuje postawę wybiórczą, wartościującą, użyteczną z punktu widzenia pedagogicznego. Historia wychowania ma mu pomóc dogłębniej zrozumieć współczesność, ułatwić lepsze i skuteczniejsze działanie pedagogiczne w teraźniejszości.

Historyk docieka i odtwarza, co było i jak było. Historyk pragnie odpowiedzieć na pytanie: co jakie i jak było. Historyk może twierdzić, że wszystko jest ważne i może dążyć do możliwie drobiazgowego, chronologicznego odtworzenia przeszłości. Tak jak wykształceni historycznie badacze postępują też specjaliści szeroko rozumianej humanistyki, którzy uprawiają stale bądź dorywczo historię wychowania, a czynią to na marginesie reprezentowanej przez siebie dyscypliny naukowej, a więc skłaniają się ku zasadzie historyzmu.

Współcześnie istnieją dwie szkoły. Jedna określa historię wychowania jako subdyscyplinę pedagogiczną (pedagogiczna historia wychowania), druga zaś jako dziedzinę historyczną (historyczna historia wychowania). Zwracają one uwagę na rodowód historii wychowania, z pedagogiki czy historii. Przyjęcie któregoś stanowiska rzutuje na przyjęcie i stosowanie metod postępowania naukowo-badawczego.

Z analizy literatury historycznej i pedagogicznej, praktyki badawczej uczonych wynika pięć istotnych wniosków. Pierwszy, że zaczyna przeważać tendencja łączenia historii wychowania z pedagogiką, nie z historią. Drugi, że akceptuje się fakt posługiwania się w dochodzeniu do wiedzy pojęciowej i rekonstrukcji dawnej rzeczywistości pedagogicznej metodami stosowanymi w naukach historycznych, a więc rozwiązuje się problem metodologiczny: historia i pedagogiczne myślenie czy pedagogika i historyczne myślenie. Trzeci, że można wyróżnić socjalną historię wychowania, która bada dzieje kształtowania mentalności ludzi, poszukuje przyczyny określonego stanu świadomości ludzi, ich poglądów i nawyków działania. Czwarty, że istnieje potrzeba specjalizacji w dziedzinie historii wychowania. Piąty, że eksponuje się znaczną rolę historii wychowania w postępie w dziedzinie nauk o wychowaniu.

Dwa pierwsze wnioski zmuszają historyków wychowania do autorefleksji nad istotą i funkcją reprezentowanej przez siebie specjalności, poszukiwania miejsca wśród nauk pedagogicznych lub historycznych, do określenia siebie pedagogiem czy historykiem, ukształtowania metodologicznego warsztatu badawczego, zastanowienia się, dlaczego pedagodzy odczuwają niechęć do historii wychowania (pedagog operuje we współczesności, rozpoznaje zjawiska teraźniejszości, wyjaśnia je, ocenia i formułuje rekomendacje dla praktyki edukacyjnej, historyk wychowania przekonuje, że ten dorobek nie jest nowy, rewolucyjny, że w przeszłości odnajdujemy podobne, a nawet identyczne rozwiązania, nie dostrzega zjawisk wychowawczych w postaci statycznej, lecz rozwojowej). Historycy pomijają w opisie postawy wychowawcze epoki stanowiącej przedmiot badań, nie dostrzegają, że edukacja była czynnikiem kreującym rzeczywistość polityczną, ekonomiczną czy społeczną, uważają edukację za peryferyjny komponent procesu historycznego³⁷.

Trzeci z wniosków wymaga poszerzonego potraktowania, gdyż mało jest znane pojęcie socjalna (społeczna) historia wychowania³⁸, niewiele odnajdujemy informacji o jej metodologii i zakresie badań. Trzeba najpierw przypomnieć, że w Polsce pedagogika i historia oświaty i wychowania zaliczane są do nauk humanistycznych, że humanistyka jest dyscypliną naukową. W terminologii zachodniej, angielskiej i amerykańskiej, humanistyka nie jest traktowana jako dyscyplina naukowa. A więc inaczej na Zachodzie niż w Polsce kwalifikuje się historię wychowania, dlatego odpowiednim byłoby pojęcie, że historia wychowania jest dyscypliną nauk humanistycznych i społecznych. Socjalna (społeczna) historia wychowania posługuje się w badaniach metodami wypracowanymi w socjologii, antropologii i geografii. Socjalna historia wychowania nie trzyma się ściśle wyników badań źródłowych tak jak historia czy pedagogiczna historia wychowania, społeczna historia wychowania zajmuje się m.in. wpływania odkryć, udoskonaleń na przemiany życia ludzkiego, na wychowanie człowieka. Dlatego socjalna historia wychowania operuje wśród chaosu i wielowątkowości.

Dłuższe rozważania nad pedagogiczną, historyczną i socjalną historią wychowania, uzupełnione wnioskami z analizy literatury historycznej i pedagogicznej, praktyki badawczej uczonych wynikają z tego, że losów historii wychowania w pedagogicznej uczelni w Krakowie nie można łączyć tylko z Instytutem Historii bądź Instytutem Nauk Pedagogicznych, ale trzeba dostrzegać jej rolę w dydaktyce

³⁷ Znakomicie te problemy przedstawił w analitycznym studium na temat historycznych związków teorii pedagogicznych i teoretycznych podstaw historii wychowania Marc Depaepe, *On the Relationship of Theory and History in Pedagogy. An Introduction to the West German Discussion on the Significance of the History of Education (1950–1980)*, Leuven 1983.

³⁸ Klasykiem tego ujęcia historii wychowania jest amerykański historyk orientacji społecznej Bernerd Bailyn, który ze swoją koncepcją wystąpił w 1960 r. w pracy *Education in the Forming of American Society*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, North Carolina 1960; idem, *Education in the Forming American Society, Needs and Opportunities for Study*, New York 1972; por. M. de Vroede, *Historia wychowania w starym i nowym stylu*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace z Historii Oświaty i Wychowania” 1984, z. 92, s. 7–15; B. Suchodolski, *Powszechna historia wychowania (uwagi wstępne w sprawie projektu opracowania zbiorowego)*, [w:] *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gomuły, J. Krasuskiego, S. Majewskiego, Kielce 1998, s. 43–47.

i badaniach naukowych uczelni³⁹. W latach 1946–1966 kierunek dydaktyczny i naukowy ustalili w pierwszym rządzie byli nauczyciele szkół średnich, dla których krakowska uczelnia nauczycielska stała się nowym miejscem pracy, zatrudnieni na drugich etatach doktorzy, docenci i profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także wychowani przez nich młodzi absolwenci WSP. W tym czasie kształtowały się dopiero kierunki badań specjalistycznych, przedmiotowych, dlatego nawet dydaktycy przedmiotowi chętnie podejmowali tematy historycznooświatowe. Najwięcej opracowań historycznooświatowych wykonali historycy, następnie pedagodzy i historycy literatury polskiej, na czwartym miejscu plasują się psychologowie. Ponad 30% opracowań wykonali zatrudnieni równocześnie w WSP pracownicy naukowcy z UJ⁴⁰.

Bardzo ważne zmiany dokonały się w następnym dwudziestoleciu. Nadal pierwsze miejsce utrzymali historycy, z tym że z tego zespołu wyodrębniona została grupa, która naukowo i dydaktycznie uprawiała głównie historię oświaty, szkolnictwa i wychowania (Zakład Historii Oświaty i Wychowania w 1982 r. przekształcony został w Katedrę Historii Oświaty i Wychowania). W 1975 r. powstał Zakład Bibliotekoznawstwa, który od 1977 r. stał się samodzielną jednostką naukowo-dydaktyczną, podlegającą kolejnym reformom⁴¹. Tam ukształtował się zespół, który chętnie podejmuje badania historycznooświatowe lub bardzo blisko związane z tą problematyką. Sporo prac historycznooświatowych opublikowali w tym czasie pedagodzy, ale nie można stwierdzić, że w katedrach pedagogicznych czy w Instytucie Nauk Pedagogicznych, który obejmował też psychologów, ukształtował się zespół badaczy o takim profilu. Niewiele było prac historycznooświatowych wykonanych przez dydaktyków przedmiotowych. Problematykę oświatową w historycznym kontekście zaczęli podejmować filozofowie i socjologowie. W 1980 r. utworzono Zakład Socjologii Wychowania⁴². Kilku nauczycieli akademickich oddelegowanych zostało do pracy w terenowej i centralnej administracji oświatowej i partyjnej, w których nadzorowali pion oświatowo-naukowy. Z racji wykonywanych obowiązków, a nie zmiany zainteresowań badawczych wzrosła liczba napisanych przez nich prac historycznooświatowych, tylko niektóre oparte zostały na solidnej bazie źródłowej. „Czasowi” politycy uprawiając badania i pisarstwo historycznooświatowe już wtedy nabyli lub ugruntowali przekonanie, że system edukacyjny funkcjonuje w zależności i w powiązaniu z tradycją. Odpowiadając za zinstytucjonalizowane wychowanie, być może uświadomili sobie, że jest ono jednym z najbardziej stałych, a nawet konserwatywnych elementów życia społecznego. Było to dla nich o tyle łatwiejsze

³⁹ J. Krukowski, *Badania historyczno-oświatowe w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (1946–1996)*, [w:] *Historia wychowania w XX wieku...*, s. 507–514.

⁴⁰ Ibidem, s. 507. Zob. opracowania R. Ślęzki, *Dzieje szkolnictwa i myśli pedagogicznej w badaniach naukowych i publikacjach pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie w latach 1987–1995* i A. Włoch, *Historia wychowania w publikacjach pracowników naukowych krakowskiej Akademii Pedagogicznej w latach 1996–2000* zamieszczone w niniejszym tomie.

⁴¹ J. Jarowiecki, *Samodzielny Zakład Bibliotekoznawstwa*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna [...] 1946–1981*, s. 184–185.

⁴² J. Szmyd, *Instytut Nauk Społecznych*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna [...] 1946–1981*, s. 177. Powstał w ramach utworzonego w 1980 r. Instytutu Nauk Społecznych.

do zrozumienia, że w czasie studiów przeszli kurs historii i wychowania. Czasowa zmiana pracy wpłynęła na częstsze podejmowanie przez nich tematyki historyczno-oświatowej po powrocie do pracy w uczelni⁴³.

Trzeci okres (1996–2008), czasy Akademii Pedagogicznej, wyróżnia się zaangażowaniem w badania historycznooświatowe politologów, spadkiem zaangażowania w te badania historyków, utrzymaniem dotychczasowego miejsca przez polonistów, dydaktyków języka polskiego, ugruntowaniem ważnej pozycji w Polsce i w świecie Katedry Historii Oświaty i Wychowania⁴⁴. Sporo publikacji historycznooświatowych wykonali pedagodzy, niektóre tylko zrodziły się z autentycznych badań, częściej powtarzali znane z drukowanej literatury krajowej i zagranicznej ustalenia. Przez wiele lat nie uczestniczyli w naukowym rekonstruowaniu dziejów nauczania i wychowania dydaktycy historii, nie mieli tej klasy lidera, jakim był prof. Tadeusz Słowikowski⁴⁵. Odrodzenie tam badań należy przypisać Cz. Majorkowi z Katedry Historii Oświaty i Wychowania.

W badaniach historycznooświatowych w WSP/AP w Krakowie biorą udział specjaliści, badacze dziejów wychowania, którzy nie są specjalistami i na marginesie reprezentowanej przez siebie dyscypliny naukowej uprawiają stale bądź dorywczo historię wychowania, dydaktycy przedmiotowi. Powoduje to, że czasem trudno ich publikacje zakwalifikować do interesującej nas tematyki. Mimo tych i jeszcze innych trudności merytorycznych i metodologicznych wyodrębnić można następujące problemy badawcze, którymi zajmują się naukowo nauczyciele akademicy krakowskiej uczelni kształcącej nauczycieli i pedagogów:

1. Dzieje szkolnictwa elementarnego, średniego, zawodowego od średniowiecza;
2. Tajna i jawna oświata w okresie okupacji hitlerowskiej;
3. Szkolnictwo wyższe od średniowiecza do czasów współczesnych;
4. Nauczyciele – kształcenie, wykształcenie, osobowość;
5. Teoretycy i praktycy nauczania i wychowania;
6. Nowe wychowanie XX w.;
7. Organizacje młodzieżowe;
8. Prasa pedagogiczna, wydawnictwa towarzystw pedagogicznych i nauczycielskich, biblioteki szkolne, oświatowe, naukowe;
9. Metodologia badań historyczno-oświatowych;
10. Biografistyka edukacyjna.

Wyszczególnioną problematykę omówiłem w cytowanej w przypisach publikacji⁴⁶. Z przedstawionej tam analizy jednoznacznie wynika, że najczęściej

⁴³ J. Krukowski, *Badania historyczno-oświatowe...*, s. 507–508.

⁴⁴ Dowodem na taką pozycję było wyróżnienie Katedry przywilejem zorganizowania 18 International Standing Conference for the History of Education (ISCHE) w 1996 r., dwukrotny wybór Czesława Majorka do Komitetu Wykonawczego ISCHE, wielokrotny na przewodniczącego Komisji Nauk Pedagogicznych PAN-Oddział w Krakowie, Zygmunta Ruty na przewodniczącego, a Jana Krukowskiego na sekretarza Komitetu Redakcyjnego Komisji Nauk Pedagogicznych PAN-Oddział w Krakowie. Liczbę pełnionych przez C. Majorka funkcji w organach zbiorowych decydujących o kształcie historii wychowania i pedagogiki można mnożyć.

⁴⁵ J. Krukowski, *Badania historyczno-oświatowe...*, s. 508.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 507–514.

podejmowana badawczo i naukowo jest praktyka pedagogiczna, rzadziej teoria pedagogiczna, do rzadkich należą również publikacje ze współczesnej teorii pedagogicznej⁴⁷.

Publikacje wykonane w WSP w Krakowie nie odbiegały od standardów, gdy zestawiliśmy je z bibliografią historii wychowania, to okazało się, że nie były wkomponowane w szerszy kontekst przemian, pozbawione były teoretycznego podłoża. Wiele służyło powiększeniu dorobku naukowego autorów, którzy w niewielkim zakresie uwzględnili czytelnika, często miał nim być przymuszony do lektury ich lub wytworów kolegów student. Zaletą części z nich była solidna baza archiwalna, co nie oznaczało, że przy opisie jednostkowych instytucji i osób uwzględniano szerszy kontekst, zdobywano się na proponowanie teoretyczno-pedagogicznych rozwiązań. Do tych publikacji wróciłem jeszcze raz, kiedy zostałem redaktorem działowym w *Encyklopedii Krakowa*⁴⁸. Często, mimo istnienia publikacji, należało zaczynać od źródeł archiwalnych, bo na podstawie drukowanej literatury, często syntetycznej, np. opracowań poświęconych szkolnictwu wyższemu w Krakowie, nie można było napisać jeszcze bardziej syntetycznego hasła encyklopedycznego „szkolnictwo wyższe”. Przykłady można mnożyć.

Przedstawiając tak bardzo syntetycznie badania naukowe z historii wychowania w WSP w Krakowie zwróciłem uwagę na czas, w których je prowadzono, a także na bagaż doświadczeń życiowych autorów. Z bagażem doświadczeń życiowych wiąże się ważna konstatacja, że często pragnienie przedstawienia pełnego obrazu badanego faktu czy zjawiska nie może zostać w pełni zrealizowane, zarysowane. Historyk wychowania powinien w przeszłości szukać rozwiązań dla przyszłości, stojąc na straży prawdy historycznej, równocześnie propagować pewne idee i użyteczne rozwiązania, dostrzegać w badanej rzeczywistości walory wychowawcze.

III

Efektom prowadzonych badań naukowych powinno być promotorstwo prac magisterskich i doktorskich. Autorzy, promotorzy, recenzenci, tytuły prac doktorskich podlegają dokładnej rejestracji w uczelni, nie ma więc problemów ze sprawdzeniem kompetencji merytorycznych i metodologicznych. Czasochłonnym przedsięwzięciem ze strony autora tego opracowania była kwerenda, mająca ustalić problematykę historii wychowania w pracach magisterskich wykonanych w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Autor przebadał stosowną dokumentację z lat 1974–1986, ograniczył się do dwóch wydziałów: Humanistycznego i Geograficzno-Biologicznego⁴⁹.

W latach 1974–1986 promotorami prac magisterskich z historii oświaty i wychowania w badanych wydziałach było 77 nauczycieli akademickich. Pod ich

⁴⁷ Najmniej wartościowe były publikacje o panegirycznym charakterze, w których najważniejsze miejsce zajmowały przymiotniki, a nie rzeczowa analiza dokonań. Zob. ogólne rozważania: S. Stobryn, *Polskie badania w zakresie historii doktryn i myśli pedagogicznej. Tradycje – współczesność – perspektywy. Zarys problematyki*, [w:] *Historia wychowania w XX wieku...*, s. 157–163.

⁴⁸ *Encyklopedia Krakowa*, red. A.H. Stachowski, Kraków 2000.

⁴⁹ J. Krukowski, *Problematyka historii wychowania w pracach magisterskich w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie w latach 1974–1986*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 223–230.

kierunkiem wykonano 575 prac magisterskich. W tym czasie samodzielne stanowiska pracowników naukowych piastowało lub uzyskało 35 osób, co stanowiło 38,4% wszystkich kierowników seminariów, u których wykonano interesujące nas tematycznie prace magisterskie. Wśród nich dwie osoby były zatrudnione w WSP w Krakowie na pół etatu, a dwie w roku 1984 naznaczono na etat docenta. Pod kierunkiem samodzielnych pracowników wykonanych zostało 326 prac z historii oświaty i wychowania, co oznacza, że byli promotorami 56,7% prac. Profesorowie i docenci: J. Jarowiecki, Cz. Majorek, J. Kulpa, J. Rajman, Z. Ruta i Z. Tabaka byli wnioskodawcami 221 prac, co stanowiło aż 67,8% wszystkich prac powstałych pod kierunkiem samodzielnych pracowników. Promotorami największej liczby prac magisterskich byli: prof. Z. Ruta (67), następnie dr J. Malec (62), prof. Cz. Majorek (52), prof. J. Jarowiecki (44), dr J. Krukowski (40), doc. Z. Tabaka (29). 12 nauczycieli akademickich było promotorami 10 i więcej prac magisterskich, pod ich kierunkiem powstało 375 prac magisterskich, czyli 65,2% ogółu potwierdzonych w dokumentacji.

Interesujących informacji dostarczyła analiza recenzji 575 prac magisterskich. Wiele z nich oceniona została przez niekompetentnych merytorycznie i metodologicznie recenzentów. Ta praktyka była możliwa dlatego, że organy kolegialne jednostek dydaktycznych prowadzących kierunek studiów niezbyt poważnie traktowały nałożone na nich obowiązki co do zatwierdzania przez nie tematów prac magisterskich i wyznaczania recenzentów.

By analiza 575 prac magisterskich była poprawna metodologicznie, należało zwrócić uwagę na realizację zadania badawczego, czyli wykonaną pracę naukową i tekst podlegający ocenie. W badaniach tak dużego zbioru skoncentrowałem się na pracy magisterskiej jako tekście, poszerzyłem o porównanie ich z piśmiennictwem naukowym promotorów, a więc z ich kompetencjami merytorycznymi i metodologicznymi.

Najczęściej tematyka prac magisterskich w ramach jednego seminarium była rozproszona, wykraczała poza zakres uprawianych przez promotora badań naukowych, nie wynikała z nazwy seminarium, gdyż zrezygnowano z dobrej tradycji nazywania seminarium, zapisywania się na seminarium, a upowszechnił się zwyczaj urzędowego, odgórnego przypisywania studentów do prowadzących seminarium. Dobrze jest jeszcze wtedy, gdy dochodzi do kompromisu między zasadą przydziału administracyjnego (wynikającego z limitowanego planami studiów lub z polityki oszczędnościowej uczelni wyznaczania liczby promotorów), a zasadą wyboru ze strony studentów, korygowanego po kilku spotkaniach z prowadzącym seminarium. W 1981 r. na kierunkach pedagogicznych wprowadzono wolny wybór promotora. W seminarium uczestniczyli studenci wielu ówczesnych kierunków, które obecnie tworzą specjalności pedagogiczne (z racji tego, że w Polsce wyróżnia się dwie pedagogiki: pedagogikę i pedagogikę specjalną). Sądzę, że bez szkody dla przebiegu procesu dydaktycznego na kierunkach masowych, omijania przepisów, można na specjalnościach pedagogicznych wrócić do zastosowanego eksperymentu „poszukiwania mistrza”. Podobną praktykę można wprowadzić w zakresie literatury, historii, gdyż uprawiane są w różnych jednostkach Wydziału Humanistycznego.

Wyraźne rozbieżności między badaniami naukowymi promotorów a tematyką prac magisterskich miały wiele powodów, wśród nich na pierwszym miejscu stała wówczas słaba znajomość języków: łacińskiego i nowożytnych zachodnich. Na

drugim miejscu plasowało się przygotowanie metodologiczne studentów, szczególnie pedagogiki, bo metody badań pedagogicznych w niewielkim zakresie można zastosować w badaniach historycznooświatowych. Należy w tym miejscu podkreślić, że rozbieżności bardziej widoczne były na studiach niestacjonarnych aniżeli stacjonarnych⁵⁰.

Wpływ przygotowania rzeczowego, formalnego i metodologicznego studentów na tematykę prac magisterskich był wyjątkowo duży, dlatego tematyka prac magisterskich dotyczyła teorii i praktyki XX w., rzadziej XIX w., wcześniejsze epoki występują całkiem sporadycznie. Przygotowanie studentów jak i dostępność źródeł wpłynęły na dominację prac magisterskich z historii regionalnej i lokalnej, z tym że ten dobór problematyki widoczny był głównie na studiach niestacjonarnych. Jest to ważny problem, bo w badaniach naukowych często marginalizuje się wartość prac naukowych z historii regionalnej, a przygotowanie naukowe magistrów – przyszłych badaczy zaczyna się od rozwiązywania przez nich regionalnych, często wąsko pojętych, ograniczonych do jednej placówki oświatowej tematów⁵¹. Praktyka pokazała, że badania regionalne są trudne do przeprowadzenia, potrzebna jest znajomość wiele metod, których student nie uczy się studiując wybrany kierunek studiów.

Podjęte przeze mnie badania wykonanych prac magisterskich z historii edukacji należy kontynuować, jest to szczególnie istotne po wprowadzeniu systemu bolońskiego, obowiązujących zasad przyjmowania na studia magisterskie, próbach rezygnowania z pisania prac licencjackich itp. Szkoda, że ukazało się tylko jedno ważne opracowanie, wykonał je dr R. Ślęczka, które obejmuje cztery lata (1987–1991)⁵². Problematykę wykonanych prac magisterskich zestawił w 12 działów:

1. Organizacja i rozwój szkół
2. Działalność oświatowa
3. Jawne i tajne nauczanie
4. Wpływ oświaty na rozwój świadomości narodowej
5. Poglądy dydaktyczno-historyczne
6. Wzór nauczyciela
7. Oświata i kultura
8. Działalność naukowa i oświatowa
9. Poglądy na nauczanie
10. Nauka i kultura
11. Obchody i rocznice
12. Twórczość pamiętnikarska.

⁵⁰ Tymi problemami zajmowano się w ostrej polemice na sesji naukowej „Historia wychowania – badanie i nauczanie”, jaka miała miejsce 23 i 24 września 1987 r. w Krakowie. Zob. Z. Ruta, *Sesja naukowa „Historia wychowania – badanie i nauczanie” (Kraków 23–24 września 1987 r.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 93–96.

⁵¹ Problem badań regionalnych dotyczy w takim samym zakresie historii jak i historii wychowania. Na ten temat ukazało się dużo artykułów i rozpraw. Zob. m.in. W. Marmon, *Problemy metodologiczne i warsztatowe badań regionalnych nad dziejami polskiej oświaty w Małopolsce w XIX i XX wieku*, [w:] *Historia wychowania w XX wieku...*, s. 157–163.

⁵² R. Ślęczka, *Problematyka historii wychowania w pracach magisterskich w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie w latach 1987–1991*, [w:] *Stan i perspektywy historii wychowania*, pod red. W. Jamrożka, Poznań 1995, s. 145–149.

R. Ślęczka dopatrywał się podobnych do wcześniejszych praktyk słabości w organizowaniu grupy seminaryjnej. Być może analiza kolejnych prac magisterskich i zorganizowanych seminariów wniosłaby nowe, pozytywne spostrzeżenia, bo np. absolwenci szkół średnich posiadają dużo lepsze przygotowanie językowe, które powinno objawiać się podejmowaniem prac komparatystycznych, sięganiem przez promotorów do analizy nauczania i wychowania w historycznej czy współczesnej Europie itp.

Podtrzymać pragnę wyrażoną w 1987 r. opinię, że część promotorów skupia się tylko na walorach dydaktycznych prac magisterskich, a wynikało to i wynika z braku kwalifikacji do prowadzenia danego tematu. Fachowość promotorów owocuje wysokimi walorami naukowymi prac magisterskich z historii oświaty i wychowania, włączania magistrantów w badania naukowe prowadzone przez kierowników seminariów, katedry, instytuty. Promotorzy powinni zwrócić uwagę na walory wychowawcze przygotowanej przez magistranta pracy, która nie powinna być tylko dowodem ukończenia studiów, ale uzyskania umiejętności zdobywania naukowych informacji, ich spożytkowania w pracy naukowej, zawodowej, w samokształceniu. Do wykonanego dzieła z historii oświaty i wychowania magister powinien podchodzić zgodnie z zasadami pedagogiki integralnej, która uznaje, że w treściach merytorycznych są zawsze treści wychowawcze, akceptowane lub krytykowane. W pracach magisterskich z historii oświaty i wychowania jest więc miejsce na użycie największego skarbu człowieka, jego umysłu.

IV

Jaką powinno się uprawiać historię wychowania? Na pewno taką, która wzbudzi zainteresowanie czytelników, gdyż brak troski o szacunek do czytelników jest grzechem występującym w historii, a w jeszcze większym zakresie w pedagogice. Należy podejmować takie tematy, które wypływają z zapotrzebowania badaczy spoza specjalności, gdyż efekty wzmocnią tożsamość i autonomię historii wychowania, pokażą jej użyteczność, a wydobyta ze źródeł wiedza historycznooświatowa uzyska pełniejszy obieg, będzie ważnym elementem zawodowego kształcenia nauczycieli i pedagogów, ułatwi im skuteczne i profesjonalne działanie. Posiadana wiedza ułatwi im działalność na niwie edukacyjnej. Historia wychowania pomoże im stawiać pytania dotyczące funkcjonowania systemu oświatowego w społeczeństwie, zwłaszcza w okresie występowania kryzysów wartości (z czym od kilku dziesięcioleci mamy do czynienia w Polsce). Ta dyscyplina powinna uświadomić nauczycielom i wychowawcom, co jest identyczne, a co odmienne w odniesieniach przeszłości i teraźniejszości, że edukacja nie rozwijała się linearnie, że istnieje społeczna i polityczna funkcja wychowania. Nauczyciele muszą zrozumieć, że współczesność edukacyjna jest rezultatem ewolucji, takie przekonanie wytworzy w nich potrzebę przedsięwzięć innowacyjnych, bo one są efektem zrozumienia, w jakim kierunku podąża współczesny człowiek.

Należyte miejsce uzyska historia wychowania wtedy, gdy publikacje historycznooświatowe w mniejszym stopniu odznaczać się będą kultem dla pojedynczego faktu, deskrypcją, a w równym fakcie warstwą interpretacyjną, będącą efektem spożytkowania metodologii wypracowanej przez humanistyczne dyscypliny. Nie można też popadać w skrajność i chcieć tylko np. promować te prace, które

wyrażają orientację społeczną, socjalną historię wychowania, a więc zawierające rekonstrukcję wzajemnych relacji zmian społecznych i edukacyjnych w przeszłości. Trzeba mieć świadomość, że socjalna historia wychowania, wyzbywając się ograniczeń tradycyjnej historii edukacyjnej, popadła w trudne do zaakceptowania chaos i wielowątkowość. Należy zachować pluralizm postaw badawczych i różnorodność tematyki, o osiągniętych wynikach powinny decydować przesłanki indywidualne, warsztatowe, heurystyczne, kulturowe, cywilizacyjne i społeczne.

Marc Depaepe ponad dwadzieścia pięć lat temu przekonywał czytelników swojej książki, że nie można tworzyć teorii pedagogicznej bez odwoływania się do historii, równocześnie nie sposób prowadzić badań z historii wychowania ignorując teorię pedagogiczną przeszłości i współczesności. Nie można więc odseparować historii wychowania od pedagogiki i pedagogiki od historii edukacji. Skutkiem separacji może być ograniczenie obydwu nauk, ograniczenie podstaw teoretycznych, co prowadzi do indolencji teoretycznej i zubożenia ich wartości diagnostycznych i aplikacyjnych⁵³.

Na badania naukowe prowadzone przez historyków wychowania mają wpływ ich zapatrywania filozoficzne, religijne, społeczne, polityczne. Ukształtowane poglądy badacza pozwalają łatwiej dostrzec wpływ stanowisk twórców na ich teorie pedagogiczne, na ewolucję nauk o wychowaniu. Dla polskich historyków wychowania po 1989 r. ważne było odrzucenie polityczno-ideologicznej podbudowy ukształtowanej przez marksizm-leninizm. Zaowocowało to przyjmowaniem innych uwarunkowań ideologicznych i politycznych. Zmiany polityczne okazały się być słabo widoczne w przyjęciu alternatywnych ram rozpatrywania zjawisk edukacyjnych przeszłości, np. odkrywania dziecka, normalizacji i standaryzacji zachowań edukacyjnych czy teorii cywilizacji.

History of education and upbringing in the organizational, didactic and research structure of the Cracow Pedagogical University

Abstract

The result of thematic and pedagogical teacher-training offered by the Cracow Higher School of Pedagogy, established in 1946, was the guarantee that history of education had its proper place in all study courses; later it was taught only in pedagogy and special pedagogy. The first lecturer of history of education, employed in 1946, was Doctor Wanda Bobkowska from the Jagiellonian University. Full-time-employed historians of education started work in the chair of Polish History, established on October 1, 1953, whose head since October 1, 1955 was Associate Professor Ignacy Zarębski, a historian of education. The second full-time historian of education, Zygmunt Ruta, was employed in 1959, and the third, Dr. Wincenty Spiechowicz, in 1961. In 1972, Department of History of Education and Upbringing was established within the Institute of History. In 1976 it was divided and moved to the Institute of Pedagogy, where it functioned until 1982, when the institute was dissolved. On January 1, 1982, the Department was renamed as the Chair of History of Education, an independent scientific and didactic unit, functioning in the structure of the Faculty of Humanities, and since 1992 – in the Faculty of Pedagogy.

Since the transfer to the Faculty of Pedagogy, academic teachers of the Chair conduct classes in history of education, history of pedagogical thought, history of special education, history of physical education and sport, comparative pedagogy, comparative pedagogy of educational

⁵³ Zob. przyp. 37.

systems, European education, EU educational programmes, and occasionally in Polish history, history didactics, civil education didactics, and history of science. The Chair also conducts two post-graduate courses: organization and management of education, and vocational counselling.

The Chair's academic teachers belong or belonged to: International Standing Conference for the History of Education /ISCHE/, Comparative Education Society in Europe /CESE/, Towarzystwo Historii Edukacji (History of Education Society), etc.

In the Pedagogical University of Cracow, history of education is practised as a science by specialized historians of education, teachers of other units on the margin of their discipline, and particular subjects pedagogues. The most frequently examined topic is pedagogical practice, less frequently examined – pedagogical theory, and only occasionally – modern pedagogical theories.

The effect of research is promotion of master theses, doctoral dissertations, reviewing doctoral and habilitation works, and participating in promotion committees. Most often the supervisors of master theses were Professor Zygmunt Ruta, Professor Czesław Majorek, and Professor Jan Krakowski. They were also participants of doctoral procedures; Professor Ruta and Professor Majorek also participated in habilitation procedures and in evaluation of achievements of professorship candidates.